

УДК 340

DOI <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2023.6.51>

Роговський Ярослав Станіславович,
аспірант кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ
ORCID ID: 0009-0005-9434-1950

ПРАВОВИЙ СТАТУС МАЛОМОБІЛЬНИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

LEGAL STATUS OF GROUPS OF PEOPLE WITH LOW MOBILITY: THEORETICAL AND LEGAL ASPECT

У науковій статті автором здійснено теоретико-правовий аналіз правового статусу маломобільних груп населення в сучасних умовах розвитку України. Охарактеризовано ключові підходи до розуміння категорії правового статусу, його обсягу, прав та свобод. Також у науковій статті дістало подальшого розвитку змістовне наповнення понятійної категорії «правовий статус», що визначено як юридичне становища учасників правових відносин, сукупність структурних елементів якого становлять закріплені у чинних нормативно-правових актах права, свободи, законні інтереси, обов'язки, юридична відповідальність та статусні правові гарантії.

Запропоновано авторську позицію щодо інтерпретації такого юридичного феномену як «правовий статус маломобільних груп населення», який запропоновано розуміти як юридично закріплене становище осіб, які в силу різних причин (вагітність, вік, наявність інвалідності, вади здоров'я тощо) відчують труднощі при самотійному пересуванні, одержанні послуги, необхідної інформації, орієнтуванні у просторі, що характеризується властивостями як загально-го правового статусу особи, так і спеціальними, зокрема додатковими правами, пільгами, сервісними послугами, які закріплюються у законодавстві та гарантуються державою з метою створення рівних з іншими членами суспільства можливостей.

Також у науковій статті виокремлено ознаки правового статусу, а саме: зумовлюється особливостями суспільно-го ладу; здійснює правовий вплив на свідомість суб'єктів права; забезпечує правове регулювання суспільних відносин; встановлюється або змінюється суб'єктами правотворчості; має формально визначений характер; структурно складається з прав, свобод, законних інтересів, обов'язків, юридичної відповідальності та статусних правових гарантії учасників правовідносин.

Для досягнення отриманих результатів автором було використано низку наукових методів, а саме: герменевтичного, аналізу, систематизації та класифікації.

Ключові слова: статус, правовий статус, правові гарантії, правовідносини, маломобільні групи населення.

In the scientific article, the author provides a theoretical and legal analysis of the legal status of people with low mobility in the current conditions of Ukraine's development. The author describes the key approaches to understanding the category of the legal status, its scope, rights and freedoms. The article also further develops the content of the conceptual category of "legal status", which is defined as the legal status of participants to legal relations, the aggregate of structural elements of which is the rights, freedoms, legitimate interests, duties, legal liability and status legal guarantees enshrined in current legal acts.

The author offers her own position on the interpretation of such a legal phenomenon as "legal status of low-mobility groups of the population", which is proposed to be understood as a legally enshrined position of persons who, for various reasons (pregnancy, age, disability, health problems, etc.), experience difficulties in moving independently, receiving services, necessary information, and orientation in space, and which is characterized by the properties of both the general legal status of a person and special ones, in particular, additional rights, benefits, and services which are enshrined in legislation and guaranteed by the state in order to create equal opportunities with other members of society.

The article also identifies the features of legal status, namely: it is determined by the peculiarities of the social order; it has a legal impact on the consciousness of legal entities; it ensures legal regulation of social relations; it is established or changed by lawmakers; it has a formally defined nature; it is structurally composed of rights, freedoms, legitimate interests, duties, legal liability and status legal guarantees of participants to legal relations.

To achieve the results obtained, the author used a number of scientific methods, namely: hermeneutic, analysis, systematization and classification.

Key words: status, legal status, legal guarantees, legal relations, groups of people with low mobility.

Постановка проблеми. Дослідження питань, пов'язаних із забезпеченням прав і свобод маломобільних груп населення є важливою темою, яка привертає увагу дослідників, правозахисних громадських організацій, юристів різних професій та ін. Такі дослідження сприяють розумінню потреб та проблем зазначених груп, а також є підґрунтям для розробки та реалізації відповідної державної політики, спрямованої на поліпшення їхнього становища та соціалізації.

Аналізуючи наукові праці та нормативні положення, що присвячені правовому статусу маломобільних груп населення, вдається більш повно визначити стан наукового дослідження зазначеної проблеми та окреслити відповідні пропозиції. Дотримання прав людини на гідний рівень життя – фундаментальна конституційна засада в Україні. Політика держави має бути спрямована на створення відповідних умов для життя й розвитку людини як найвищої соціальної цінності [1].

Сутнісне розуміння правового статусу фізичних і юридичних осіб забезпечить їх належне становище у суспільстві та державі, отримати широкий спектр послуг та самореалізуватися, визначити межі свободи особистості, взаємні права та обов'язки особи та державних органів [2].

Метою статті є теоретико-правовий аналіз аспектів правового статусу маломобільних груп населення в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Сучасний стан наукового дослідження правового статусу маломобільних груп населення можна охарактеризувати як такий, що потребує додаткового вивчення, систематизації напрацьованого матеріалу та вироблення відповідних пропозицій, що особливо актуалізується в умовах побудови соціальної, демократичної, правової держави та інтеграції України до Європейського Союзу й інших міжнародних співтовариств.

Етимологічне значення слова «статус» в українській мові розкривається як певний стан чогонебудь (становище) [3, с. 420]. В словнику іншомовних слів «статус» (лат. status – становище) має два значення: 1) в юридичній сфері – правове становище осіб або організацій, установ тощо. 2) статус соціальний – становище індивіда або групи осіб щодо інших індивідів або груп у соціальній системі [4, с. 565].

В юриспруденції «статус» розуміється як сукупність прав та обов'язків фізичної чи юридичної особи [5, с. 626].

Із зазначеного стає зрозумілим те, що зміст поняття «правовий статус» залежить від місця суб'єкта права в системі правовідносин, який наділяється правами та обов'язками.

На думку А. М. Авторгова правовий статус є складовою загальною проблемою прав особистості, всебічна регламентація якого дає змогу їй здійснювати свої права та захищати законні інтереси [6, с. 8].

Правовий статус як юридично закріплене становище людини і громадянина в сучасному суспільстві має визначальне значення для правового регулювання поведінки особи, обумовлює зміст її поведінки в різних ситуаціях, характеризується набором прав, свобод, обов'язків, що існують у державі [7].

О. В. Зайчук та Н. М. Оніщенко вказують на те, що правовий статус є системою законодавчо встановлених та гарантованих державою прав, свобод, законних інтересів та обов'язків суб'єкта суспільних відносин [8, с. 366].

В конституційному праві правовий статус людини і громадянина розуміється як сукупність норм права, що закріплюються на рівні конституції, метою яких є визначення місця та ролі людини з погляду реалізації та гарантування її прав у правовідносинах [9].

Різноманітність наукових підходів щодо змісту та обсягу правового статусу свідчить про те, що вивчення цих питань не втрачає актуальності в юридичній доктрині й на теперішній час. Так, А. М. Колодій, А. Ю. Олійник, А. В. Панчишин визначають наступні структурні елементи правового статусу: статусні правові норми і правові відносини, суб'єктивні права, свободи і юридичні обов'язки, громадянство, правові принципи і юридичні гарантії, законні інтереси, правосуб'єктність, юридична відповідальність [10, с. 129; 11, с. 95–96].

Права і свободи людини в своїй сукупності представляють базовий фундаментальний правовий статус особистості, який є постійним, незмінним та транскордонним, що стало результатом сприйняття усіма державами світу як стандарту комплексу прав і свобод людини, закріплених в Загальній декларації прав людини і прийнятих на її основі пактах [12].

На підставі зазначеного вище вважаємо за доцільне запропонувати дефініцію правового статусу розуміти як юридичне становище учасників правових відносин, сукупність структурних елементів якого становлять закріплені у чинних нормативно-правових актах права, свободи, законні інтереси, обов'язки, юридична відповідальність та статусні правові гарантії.

Узагальнивши ключові теоретико-правові аспекти правового статусу можна виокремити такі його ознаки: зумовлюється особливостями суспільного ладу; здійснює правовий вплив на свідомість суб'єктів права; забезпечує правове

регулювання суспільних відносин; встановлюється або змінюється суб'єктами правотворчості; має формально визначений характер; структурно складається з прав, свобод, законних інтересів, обов'язків, юридичної відповідальності та статусних правових гарантій учасників правовідносин.

Сьогодні в національному законодавстві визначені категорії осіб, що відносяться до маломобільних груп населення, серед яких особи, що відчувають труднощі при самостійному пересуванні, одержанні послуги, необхідної інформації або при орієнтуванні у просторі, зокрема особи з інвалідністю, особи з тимчасовим порушенням здоров'я, вагітні жінки, громадяни похилого віку, особи з дитячими візками [13].

У наукових джерелах до маломобільних груп населення також відносять й інші категорії. Наприклад, Л. М. Бармашина до фізично ослаблених людей відносить: інвалідів різних нозологічних груп, людей похилого віку, вагітних жінок, дітей дошкільного віку, дорослих дітей на руках або в колясках, хворих-хроніків і травмованих з обмеженнями рухливості тощо [14, с. 151].

В. П. Мельник обґрунтовує думку, що правовий статус осіб з інвалідністю включає низку прав, гарантій, пільг, послуг та матеріальне забезпечення. Правовий статус осіб з інвалідністю в системі державного соціального захисту, на думку вченого, залежить від віку (діти або повнолітні люди з інвалідністю), походження інвалідності (від народження, професійне, військове, внаслідок аварії), ступінь втрати працездатності тощо [15].

А. Л. Терещенко вважає, що правовий статус осіб з особливими потребами – це неподільна єдність прав та обов'язків, в сукупності із їхньою правосуб'єктністю, а також стан таких осіб у суспільстві [16].

У навчально-методичному посібнику «Інвалідність та суспільство» обґрунтовується точка зору авторів про те, що права людини з інвалідністю є категорією прав людини і ґрунтуються на людській гідності та неповторності кожної особи, яка має інвалідність, як людської особистості [17, с. 52].

В. З. Чернописька в основу правового статусу людей похилого віку включає міжнародні стандарти, що таку категорію людей визначають повноправними та повноцінними членами суспільства, які мають право на пошанування своєї гідності, право на працю відповідно до власних кваліфікацій та можливостей, право на відповідне пенсійне забезпечення, а отже, цілий пакет прав, свобод, обов'язків та правових гарантій [18].

Д. М. Осипов правовий статус громадян похилого віку визначає як систему прав, свобод

і обов'язків громадян похилого віку, які закріплені в законодавстві та гарантовані державою [19].

Соціально-правове становище громадян похилого віку в Україні та правовий статус таких осіб зумовлюється особливостями соціального статусу, що існує в даний період розвитку суспільства і держави. Соціальний статус особи залежить від сутності соціального стану, в умовах якого він утворюється і функціонує. Одним із сучасних негативних чинників є поширення протиправного явища «ейджизму», що означає дискримінацію за віковою ознакою, що обґрунтовує необхідність вжиття державою відповідних заходів, зокрема, особливого правового захисту осіб похилого віку [20].

В. Ф. Пузирний під «особливим правовим захистом» пропонує розуміти комплекс правових, економічних, організаційних та інших заходів, які здійснюються щодо окремих категорій осіб з метою створення рівних з іншими членами суспільства можливостей реалізації цими категоріями осіб прав і свобод [21, с. 12].

О. В. Кузнецов, Я. О. Співак, Л. А. Співак до правового статусу осіб похилого віку включають принципи, норми національного законодавства та міжнародні стандарти щодо соціального обслуговування в Україні людей літнього віку, а також загальні основи державної політики у цій сфері [22].

О. М. Ганечко досліджуючи особливості регулювання права осіб похилого віку на соціальний захист у міжнародно-правових актах зазначає, що до складу правового статусу осіб похилого віку входять їх права і свободи, міжнародні стандарти захисту прав людей похилого віку, гарантії забезпечення таким особам безпечної і гідної старості, належної можливості доступу до товарів та послуг, медичної допомоги, забезпеченні можливості брати активну участь у житті суспільства у якості повноправного його члена [23].

С. В. Ничипоренко та Ю. В. Горемікіна до складу правового статусу дітей, які потребують особливої уваги суспільства відносять право дітей на життя, охорону здоров'я, соціальний захист і всебічний розвиток, а також право дитини на виховання в сім'ї [24].

Визначальним критерієм якості державної політики у демократичних державах доцільно вважати стан забезпечення конституційно закріплених права і свободи людини та громадянина. Визнаючи та закріплюючи права, свободи, обов'язки людини і громадянина, держава автоматично бере на себе найбільший обсяг зобов'язань щодо гарантування сприятливих умов для їх якісної реалізації. Гарантії прав і свобод людини та громадянина – це фактично існу-

ючі умови, засоби та способами забезпечення реалізації нормативно визначених прав і свобод, що передбачені правовим статусом. В свою чергу правові гарантії статусу маломобільних груп населення – це система умов, засобів та способів забезпечення правового становища осіб, які відчують труднощі при самостійному пересуванні, одержанні послуги, необхідної інформації, орієнтуванні у просторі, що об'єктивуються у нормативно-правових актах та відповідають загальновизнаним міжнародним стандартам і нормам національного законодавства у сфері прав, свобод людини та громадянина.

Висновки. Отже, на підставі зазначеного вище поняття «правовий статус» пропонуємо визначати як юридичне становище учасників правових відносин, сукупність структурних елементів якого становлять закріплені у чинних нормативно-правових актах права, свободи, законні інтереси, обов'язки, юридична відповідальність та статусні правові гарантії.

Правовий статус маломобільних груп населення доцільно визначити як юридично закріплене становище осіб, які в силу різних причин (вагітність, вік, наявність інвалідності, вади здоров'я тощо) відчують труднощі при самостійному пересуванні, одержанні послуги, необхідної інформації, орієнтуванні у просторі, що характеризується властивостями як загального правового статусу особи, так і спеціальними, зокрема додатковими правами, пільгами, сервісними послугами, які закріплюються у законодавстві та гарантуються державою з метою створення рівних з іншими членами суспільства можливостей.

В цілому сучасний стан наукового дослідження правового статусу маломобільних груп населення потребує подальшого наукового теоретико-правового опрацювання, здійснення додаткових, більш ґрунтовніших досліджень зазначеної проблеми та вироблення відповідних пропозицій щодо вдосконалення правового статусу зазначеної категорії населення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Струк Н. П. *Наукові підходи до розуміння сутності поняття «якість життя населення». Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування наук. фак. вид. Херсонського національного технічного університету.* №1. 2019. URL: http://el-zbirn-du.at.ua/2019_1/7.pdf
2. Гумін О. М., Пряхін Є. В. Адміністративно-правовий статус особи: поняття та структура. *Наше право.* № 5. 2014. С. 32–37.
3. Новий тлумачний словник української мови : У 3-х томах 42000 слів / Уклад.: Яременко В. В., Сліпущко О. М. 2-ге вид., виправл. Київ : Аконіт, 2005. Т. 3. П-Я. 864 с.
4. Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. Київ: Наук. думка, 1974. 572 с.
5. Юридична енциклопедія: У 6 т. / Укладачі Ю. С. Шемшученко, М. П. Зюблюк, В. П. Горбатенко та ін. Київ : Видавництво «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 2003. Т. 5. П–С. 736 с.
6. Авторгов А. М. Адміністративно-правовий статус державного виконавця : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ. 2008. 17 с.
7. Санжарук Т. О. Правовий статус як властивість індивідуального суб'єкта права та компетенція як властивість колективного суб'єкта права *Актуальні проблеми держави і права* : зб. наук. пр. / редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.), Ю. М. Оборотов (заст. голов. ред.), Л. Р. Біла (відп. секр.) [та ін.] ; ОНЮА. Одеса : Юрид. л-ра, 2005. Вип. 25. С. 122–128.
8. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник / О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 688 с.
9. Француз-Яковець Т. А. Забезпечення конституційно-правового статусу людини і громадянина в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.02. Одеса. 2007. 19 с.
10. Колодій А. М., Олійник А. Ю. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні: Підручник. Київ : Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. 350 с.
11. Панчишин А. В. Поняття, ознаки та структура категорії «правовий статус». *Часопис Київського університету права.* 2010. № 2. С. 95–98.
12. Якимчук Н. Поняття «правовий статус», «правове положення», «правовий модус» та «правовий режим»: теоретико-правовий аналіз. *Вісник Національної академії прокуратури України.* 2013. № 3. С. 11–18.
13. Про внесення змін до Закону України «Про регулювання містобудівної діяльності» щодо посилення захисту осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення при здійсненні містобудівної діяльності : Закон України від 16.01.2020. № 473-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/473-20#Text>
14. Бармашина Л. М. Містобудівний аспект проблеми маломобільних груп населення та принципи універсального дизайну. *Проблеми розвитку міського середовища.* 2014. Вип. 1. С. 151–163.
15. Мельник В. П. Соціально-правовий статус осіб з інвалідністю у системі державного соціального захисту. *Часопис Національного університету «Острозька академія».* Серія «Право». 2017. № 2(16). URL : <http://lj.oa.edu.ua/articles/2017/n2/17mvpdsz.pdf>.

16. Терещенко А. Л. Адміністративно-правовий статус осіб з особливими потребами. *Держава і право*. 2012. Вип. 55. С. 277–281.
17. Інвалідність та суспільство: навчально-методичний посібник. За заг. редакцією Байди Л. Ю., Красюкової-Еннс О. В. / Кол. авторів: Байда Л. Ю. та ін. Київ. 2012. 216 с.
18. Чернописька В. З., Баран А. В. Міжнародно-правові стандарти соціального захисту людей похилого віку. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2019. № 24. С. 62–67.
19. Осипов Д. М. Визначення громадян похилого віку та їх правовий статус за національним законодавством. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2010. № 18. С. 449–453.
20. Тищенко О. В. Окремі питання соціально-правового становища громадян похилого віку в Україні. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 3. С. 66–73.
21. Пузирний В. Ф. Правове регулювання праці осіб, які вимагають особливого захисту : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Одеська національна юридична академія. Одеса. 2006. 18 с.
22. Кузнецов О. В., Співак Я. О., Співак Л. А. Правові основи та форми соціальної роботи з людьми похилого віку. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2023. № 1(105). С. 102–112.
23. Ганечко О. М. Регулювання права осіб похилого віку на соціальний захист у міжнародно-правових актах. *Форум права*. 2012. № 2. С. 108–112.
24. Ничипоренко С. В., Горемикіна Ю. В. Актуальність удосконалення соціального захисту дітей, які потребують особливої уваги суспільства *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. № 6 (51), ч. 1. 2011. С. 60–65.